SOCIETATEA DANTE ALIGHIERI ÎN BUCUREŞTI (1901–1950)*

CARMEN BURCEA

Proemio

Reconstituirea istoricului Societăţii „Dante Alighieri" în România poate constitui un subiect interesant cu condiţia de a fi racordat la un întreg context istoric, la o problematică mult mai amplă, conjugat cu istoria Italiei pe de o parte, oportunităţile şi particularităţile Peninsulei Balcanice pe de altă parte, căci această societate are rădăcini adânci şi o evoluţie care reflectă fidel istoria şi aspiraţiile Italiei din perioada post-risorgimentală şi interbelică.

Cercetarea noastră este inedită şi bazată pe explorarea şi valorificarea unor documente de primă mână. Graţie custodelui arhivei şi bibliotecii Societăţii „Dante Alighieri" din Palazzo Firenze[1], doamna Gabriella Padellaro, am putut cerceta arhiva instituţiei, actele congreselor, revista proprie[2]. Sute de documente şi fotografii ni s-au înfăţişat astfel cu aura lor de autenticitate şi prospeţime. Totul într-o atmosferă cu totul particulară pentru o arhivă, pentru care rămân recunoscătoare doamnei Padellaro.

Sursele primare sunt întregite de câteva lucrări generale/speciale ale oamenilor „din interior", între care se disting cele semnate de Enrico Scodnik (1866–1951)[3], consilier al societăţii din 1912 şi organizatorul arhivei, şi Filippo Caparelli (1908–?)[4], funcţionar în cadrul societăţii încă din 1933. De asemenea, aniversarea centenarului Dante, în 1989, a prilejuit editarea unei reviste care a readus la viaţă oamenii şi ideile începuturilor[5].

Aceste cercetări ne-au conturat imaginea ideii de propagandă culturală şi de expansiune a italienităţii în exterior. „Dante" este poate expresia cea mai frumoasă şi mai complexă a politicii culturale italiene în exterior. Îngemănează idealul cultural cu strategia politică, se adaptează, se implantează în spaţii dintre cele mai diverse şi cucereşte. Cucereşte prin frumuseţea şi inofensivitatea mesajului său, prin vers şi melodia lui lăuntrică, prin rezonanţa sentimentului patriotic în sufletele celor „desţăraţi".

Istoria Societăţii „Dante Alighieri" se încadrează prin urmare în istoria generală a Italiei Unite. Problemele unificării Italiei au stat la originea constituirii societăţii. Drama emigranţilor italieni şi „terre-le irredente" au determinat o astfel

---

* Prezentul articol este parte dintr-un studiu mai amplu care are în vedere comitatele „Dante Alighieri" din principalele capitale balcanice precum şi de pe teritoriul României (Cluj, Constanţa, Craiova, Focşani, Galaţi, Greci, Iaşi, Turnu-Severin, Sulina).

Rev. Şt. Pol. Rel. Int., **III**, *1*, p. 98–110, Bucureşti, 2006.

de inițiativă patriotică. Patria nu era doar aceea circumscrisă granițelor materiale, ci pretutindeni unde se aflau italieni. Astfel, sub simbolul „Dante", se constituie o patrie spirituală. „Dante" acționează în așa fel încât italienii din afara Regatului să-și păstreze identitatea națională. Mai întâi s-a privit către italienii din Trentino și Trieste. Apoi, conservarea limbii, culturii, tradițiilor italiene de către cei nevoiți să-și caute un rost în alte zări a devenit nobilul său scop. Urmărea așadar apărarea italienității în Mediterana, la porțile Italiei, dar și dincolo de ocean, în teritoriile descoperite de Columb, fenomenul emigrației transoceanice fiind în plină desfășurare între 1890 și 1914. Idealul său se plasa dincolo de opțiunile politice sau convingerile religioase. „Dante" se oprea acolo unde începea politica; era independentă de partidele politice, dar nu se înstrăina de înaltele idealuri ale politicii naționale.

Abia după război și după instaurarea fascismului, a părut oportună, în optica diriguitorilor vremii, transformarea societății într-un instrument propagandistic de promovare a culturii italiene în lume. Dictonul Ducelui, „Ove è la lingua, ivi è la Patria", concentrează acțiunea „Dante" asupra coloniilor de italieni. „Dante" s-a găsit astfel în centrul inițiativelor promovate de fascism în exterior. Nu doar pentru a menține vie în comunitățile italiene dragostea pentru cultura și limba italiană, ci și pentru a suscita consensul față de noul regim. Dar mai ales pentru a cuceri cultural un sector strategic care apare în prim planul politicii externe fasciste. Chiar așa fiind, ideea de subordonare totală și necondiționată politicii externe fasciste, pe care nu de mult două cercetătoare italiene au încercat să o acrediteze[6], credem că este totuși prea facilă, forțată și limitativă.

După catastrofa celui de-al doilea război mondial mare parte din munca de generații a fost pierdută, multe comitate dizolvându-se atunci.

Exordiu roman

„Dante" apare mult timp ca o societate iredentă, contrapusă unor societăți străine precum cea pangermanică „Algemeiner Deutcher Schulverein" (Berlin, 1881) sau panslavă a „Sfinților Chiril și Metodiu" (Lubliana, 1885). Ulterior, concurenta și rivala sa va fi puternica „Alliance Française" (1888).

Scopul și mijloacele sale de acțiune erau cu precizie definite de Articolele I–II ale Statutului Societății: „să tuteleze și să difuzeze limba și cultura italiană în afara Regatului" prin „instituirea și subvenționarea de școli, încurajarea frecventării lor cu premii, cooperarea la fondarea de biblioteci populare, difuzarea de cărți și publicații, promovarea de conferințe".

Ideatorul societății a fost triestinul Giacomo Venezian[7] (1888), iar numele a fost sugerat de poetul Giosuè Carducci (1835–1907). Alături de ei s-au remarcat și alți promotori: poetul Giovanni Pascoli (1855–1912), filosoful Benedetto Croce (1866–1952), politicieni precum Ruggero Bonghi (1826–1895), Pasquale Villari (1827–1917), Luigi Rava (1860–1938), oameni de stat ca P. Boselli (1838–1932) și Vittorio Emanuele Orlando (1860–1952), scriitori ca Antonio Fogazzaro (1842–1911), oameni de arme ca marele amiral Paolo Thaon di Revel (1859–1948), jurnaliști precum Ezio Maria Gray (1885–1969).

În intervalul asupra căruia stăruim în studiul nostru, de la fondare până în 1950, „Dante" a fost prezidată de doar câteva personalităţi, fapt ce demonstrează, o dată în plus, stabilitatea societăţii şi minima interferenţă a politicului în existenţa sa. Ruggero Bonghi (1890–1895), Pasquale Villari (1896–1901), Luigi Rava (1902–1906), Paolo Boselli (1906–1932), Felice Felicioni (1933–1943), Vittorio Emmanuele Orlando (1946–1952) sunt cei care s-au succedat la preşedinţia sa. Unitatea perioadei este fragmentată de primul război mondial, care aduce cu sine o serie de transformări. Dacă iniţial „Dante" are în vedere doar coloniile de italieni pe care încearcă să le menţină în contact cu patria mamă, după război începe o altă etapă în existenţa societăţii. Aspiraţiile erau de acum altele. Privirile erau de acum îndreptate spre Fiume şi Dalmaţia, şi mai apoi spre Balcani.

Opţiunile politicii externe fasciste determină implicit o extindere şi o intensificare a acţiunii societăţii în această zonă de confluenţă a intereselor marilor puteri, zonă definită prin mozaicul său etnic, cultural şi religios. Acţiunea politică şi cea culturală se contopesc într-o politică culturală a statului italian. O politică culturală coerentă, unitară, pusă în practică cu instrumente clasice (exclusiv cele enunţate în programul originar), impulsionată şi favorizată însă de contextul politico-diplomatic interbelic, de spijinul financiar şi logistic care i se acordă în condiţiile în care cultura capătă rol de avangardă, de prefigurare a influenţei, ascendentului şi expansiunii ideologiei fasciste.

*

În 1889, la Roma, se constituia Societatea „Dante Alighieri". Acţiunea societăţii era stabilită în cadrul congresului organizat anual în câte un oraş italian, la care fiecare secţiune din exterior îşi trimitea reprezentanţii. Primul său congres are loc în 1890. Tot la Roma. Cinci ani mai târziu, în 1895, cu prilejul celei de a 25-a aniversări a eliberării Romei, este întocmit un chestionar[8], destinat legaţiilor şi consulatelor italiene în exterior, camerelor de comerţ, direcţiilor ziarelor italiene din străinătate.

Iată cele 15 chestiuni la care se aşteptau răspunsuri în baza cărora urma să se întocmească un plan de acţiune, să se identifice zonele de interes şi mai ales modalităţile de intervenţie:

1. Câţi sunt italienii rezidenţi în acest oraş? Dar în oraşele limitrofe, care aparţin de acelaşi consulat?
2. Care sunt profesiile şi meseriile lor?
3. Care este salariul mediu şi frecvenţa şomajului?
4. Italienii muncesc pentru proprietarii de pământuri sau devin ei înşişi proprietari?
5. Trăiesc în cartiere sau străzi separate sau sunt amestecaţi cu populaţia indigenă?
6. Există şcoli italiene şi de ce grad? Subsidiate de colonie sau întreţinute din taxele şcolare?
7. Există asociaţii de italieni? Sunt instituite în scopul întrajutorării, cultural sau pur şi simplu ca mod de petrecere a timpului liber?

8. Există spitale proprii ale italienilor? Dacă nu, în ce condiții sunt primiți italienii în spitalele locale?

9. Își pot celebra sărbătorile proprii (religioase și civile)?

10. Se publică în acest oraș ziare italienești? Care este difuzarea lor?

11. Este suficientă protecția acordată italienilor în străinătate în conformitate cu regulamentele în vigoare? Dacă nu, ce reforme s-ar putea introduce și care ar fi sarcinile care s-ar putea încredința consulilor?

12. Care este influența intelectuală, socială, economică pe care italienii o exercită asupra populației indigene?

13. Limba italiană este vorbită de aceștia sau măcar înțeleasă și de indigeni?

14. Sunt frecvente căsătoriile între italienii și localnici? Când au loc asemenea căsătorii, noile familii conservă sau pierd caracterul de italienitate?

15. Ar fi posibil să se înființeze în acest oraș un comitat „Dante Alighieri"?

Va fi ajuns un astfel de chestionar și la Legația Italiană din București? Dar la Consulatul Italian din Galați? Nu știm.

București

Inițiativa de constituire a unei secțiuni „Dante Alighieri" în capitala României[9] a aparținut coloniei italiene din București[10] cu sediul în Calea Victoriei nr. 54. În septembrie 1901, cu prilejul congresului de la Verona, avocatul Benedetto de Luca susținea o cuvântare[11] în care deplângea diminuarea influenței italiene în România în favoarea celei franceze, cu deosebire din „pricina indiferenței reprezentanților diplomatici ai Regatului Italiei". El arăta că singura inițiativă prin care este cunoscută Italia aparține unui privat: Luigi Cazzavillan, proprietarul ziarului *Universul*, care își asumase construirea unei școli italiene în București. De Luca îl amintea în discursul său și pe arhitectul Giulio Magni, stabilit în România din 1893, președintele cercului italian din București (constituit în 1901; număra 100 de membri)[12]. El însuși se alătura eforturilor celor doi, susținând un curs de artă și literatură italiană la Universitatea din București. În opinia sa, debutul de secol XX era momentul propice ca acțiunile lor din București să fie girate de o autoritate italiană precum Societatea „Dante Alighieri".

Propunerea sa a fost cu entuziasm susținută de profesorul Minguzzi, rectorul Universității din Pavia, recent reîntors dintr-o scurtă vizită la București, în consecință cunoscător al stării de lucruri relatate de profesorul de Luca[13]. Congresul de la Verona votează pentru ca Guvernul să finanțeze școala italiană din București[14] și pentru crearea unui comitat la București.

În decembrie 1902 s-a procedat la numirea unui consiliu director al filialei bucureștene[15], iar un an mai târziu se publicau Statutul Societății și Regulamentul Intern al comitatului din București al Societății „Dante Alighieri"[16]. Conform acestor documente, Societatea își propunea „a tutela și a răspândi în afara Regatului, limba și cultura italiană". În acest scop, acorda subvenții, fonda școli, încuraja prin premii frecventarea lor, coopera la fondarea de biblioteci populare etc. La finele fiecărui an comitatul de la București, asemenea tuturor celorlalte comitate

din exteriorul peninsulei, avea obligația de a trimite „darea de seamă morală și economică a propriei sale gestiuni la Consiliul Central de la Roma"* (art. 6).

Triada Benedetto de Luca**, Giulio Magni***, Luigi Cazzavillan**** s-a destrămat însă prea curând. Arhitectul a fost chemat la Roma pentru realizarea unor lucrări în august 1903, iar ziaristul s-a stins din viață la numai 53 de ani. Singur Benedetto de Luca, care a devenit președintele comitatului din București, a dat viață proiectului. Dar și el va fi nevoit să se strămute o vreme la Bârlad, la vestitul Liceu „Codreanu".

În 1904 se deschid cursurile serale de limbă italiană, împărțite pe două secțiuni (inferior/superior)[17], frecventate de studenți și profesori, dar și muncitori, comercianți și liber profesioniști. Alături de această principală activitate a comitatului din București, se organizau cicluri de conferințe și se încerca constituirea unei biblioteci italiene. Nu se reușise însă crearea unei gazete a comunității italiene din București și nici instituirea unei catedre de italiană la Universitatea din București, vechi deziderate exprimate de de Luca.

În iulie 1905, Benedetto de Luca solicita din partea Societății din Roma o copie redusă în bronz a Columnei traiane, un dar încărcat cu o simbolistică aparte ce urma să fie oferit autorităților române cu prilejul celebrării a 1800 de ani de la descălecatul lui Traian în Dacia. La acel monument România se uita ca la documentul originii sale. Era, prin urmare, un soi de reînnodare a tradiției. Copia nu a ajuns. Dar, un an mai târziu, primarul Romei, San Martino, va dărui capitalei Regatului român *Lupoaica*, simbolul fondării eternei cetăți.

În 1906 comitatul avea nu mai puțin de 53 de membri, între care se distingeau Ioan Bianu, Ion Lahovary, Arthur Verona, Al. Averescu etc. Consiliul director era compus din contele Carlo Aribabene Gonzaga, Isidoro Zampoli, Edgardo Rovelli, T. Rădulescu, Mica Ferrero, arh. Carlo Cora, Giuseppe Mariani, Luigi Enrico. Cu toate acestea, o notă trimisă din Via della Stelletta, sediul Societății centrale de atunci, aducea la cunoștința lui de Luca că absența cotizației de 6 lire din partea a 10 membri (minimul cerut de articolul 4 al statutului social) restricționa dreptul Comitatului din București de a-și trimite reprezentanți la congresul anual.

După plecarea lui de Luca, Vittorio Vespasiani (1907–1909) va prelua conducerea comitatului. Constituirea, sistematizarea și administrarea bibliotecii a fost încredințată lui Eugen Porn.

---

* Consiliul Central era compus din 11 membri rezidenți la Roma, aleși anual și reeligibili (art. 8). Aceștia executau deciziile congresului (anual), luau măsuri pentru urmărirea scopurilor societății, supravegheau opera comitatelor și administrau fondurile societății.

** Benedetto de Luca (n. 20 august 1869, Foggia – ?): doctor în drept, publicist și pedagog italian stabilit în România; a predat un curs liber de istoria literaturii și artei italiene la Universitatea București (1901–1903); după 1905 predă limba italiană la Liceul „Codreanu" din Bârlad; din 1913 se angajează ca profesor la Școala Comercială Superioară din București, Cf. ANIC, *Paolo Mercuri, Personale*, Dosare 76, 98.

*** Vezi Ileana Zbârnea, *Giulio Magni. I suoi progetti di architettura in Romania*, Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica, no. 3/2001, p. 162–202.

**** Luigi Cazzavillan (1852, Vicenza – 1903, București): a venit la București după 1877. A fost corespondent de război la „Secolo" din Milano, profesor de italiană la Liceul „Matei Basarab"; în 1881 a fondat ziarul bilingv „Fraternitatea italo-romana, diar politic literar septemanal" („La fraternità italo-romena, giornale politico-letterario settimanale"), apoi din 1883 „Trebuinciosul. La orice fel de persoane", „Diar ilustrat bilunar" („Il Necessario. Ad ogni genere di persone"), iar din 1884 „Universul", cel mai difuzat și cel mai bogat ziar al timpului, formator și interpret al opiniei publice. Vezi Claudiu Isopescu, *La stampa periodica romeno-italiana in Romania e in Italia*, Roma — Istituto per L'Europa Orientale, Roma, p. 28–7.

Ulterior, alegerea inginerului Gambara ca președinte (1900–1916) și mai ales venirea lui Ramiro Ortiz la București, în toamna anului 1909, vor imprima un suflu nou activității comitatului. R. Ortiz se va implica în toate acțiunile coloniei ca organizator și conferențiar, activitate pentru care va fi curând recompensat de societatea-mamă din Roma cu *diploma benemeriti*[18]. Apoi un aport important a fost adus de compozitorul Alfonso Castaldi, profesor la Conservatorul din București.

La 11 martie 1910, o scrisoare semnată de profesorul Ramiro Ortiz, în calitatea sa de vice-președinte al comitatului și director al cursurilor serale, expediată din strada Păunilor, evidenția o serie de dificultăți întâmpinate de noua conducere: activitatea limitată a predecesorilor, indiferența conaționalilor față de societate, refuzul lor de a plăti cotizația de membru. Dincolo de aceste neajunsuri, Ortiz sublinia importanța cursurilor serale, foarte frecventate și extrem de importante pentru scopul creării comitatului și solicita un subsidiu din partea comitatului central, subsidiu absolut necesar, fără de care cursurile ar înceta să se mai susțină, și odată încetate ar fi foarte greu să fie reluate.

Climatul generat de războaiele balcanice, instituirea Universității Populare din București care organiza cursuri gratuite de limbi străine, componența coloniei italiene aproape exclusiv din muncitori de condiție foarte modestă, toate acestea au făcut ca rezultatul activității comitatului „Dante Alighieri" din București să nu corespundă așteptărilor și entuziasmului cu care a debutat. Numărul elevilor a scăzut treptat. La fel și frecvența manifestărilor. Aceasta determina implicit o diminuare a fondurilor alocate de la Roma. Președintele comitatului în acest dificil interval a fost inginerul Gambara[19], secondat de doamna Averescu, iar un alt inginer, Giuseppe Barberis, va fi pe rând revizor de conturi și secretar.

„Marele război" nu va permite o redresare a situației, ci dimpotrivă. Activitatea se întrerupe în 1916.

*

Tratativele de reconstituire a comitatului „Dante Alighieri" la București datează din 1926, adică după un deceniu de la încetarea activității, și poate nu cu totul întâmplător, în chiar anul confirmării diplomatice, după atâtea temeri și suspiciuni, interese și speranțe, a unei „prietenii dificile", cu multe sincope. În acest context, „Le Pagine della Dante" publicau chiar discursul președintelui Paolo Boselli în Senat, un discurs de aprobare a ratificării de către Italia a Tratatului privind Basarabia[20].

Intenția de a readuce la viață comitatul din București a aparținut mai multor persoane. Graziano Maranghi de la Banca Comercială Italo-Română din Strada Bursei nr. 2 era una dintre acestea. La 5 mai 1927 era înștiințat oficial că intenția sa corespundea cu aceea a președintelui comitatului central, Paolo Boselli. Nu s-a concretizat însă nimic.

Lui Antonelli Pasquale, directorul școlii italiene „Regina Margherita" din București, îi va reveni sarcina de a relua activitatea defunctului comitat. Un aliat important părea să fi identificat în senatorul Ettore Pais, căruia i se adresa astfel la 2 aprilie 1926:

„Se ella vorrà dire una parola circa l'opportunità di farlo rinascere come strumento utile di amicizia tra i due paesi latini, non potrebbe l'invito autorevole di Lei rimanere inascoltato".

A. Pasqualli urma să continue aici o operă de promovare a culturii italiene. Acumulase o experiență în acest sens în Tunisia și Constantinopol. Bucureștii erau văzuți ca un punct nodal în regiunea Balcanilor, motiv pentru care era considerată oportună intensificarea propagandei italiene aici. Dar cu toate acestea, abia în mai 1929, A. Pasqualli primește de la ministrul Italiei sarcina de a reconstitui „Dante Alighieri" la București, inaugurarea fiind prevăzută pentru toamna anului 1930[21]. Demersurile sale vor fi susținute de colonelul Luigi Mercalli, atașatul militar al Legației italiene la București. Pentru această acțiune cei doi aveau să fie recompensați cu medalia de argint în 1930. Alături de principalii promotori mai erau propuși pentru premiere și alți entuziaști: învățătoarele de la „Regina Margherita" și Bianca Rava Mercalli — „neobosită propagandistă a programului *Dante*".

Curând (1931) comitatul din București avea să fie onorat de vizita unor oficiali italieni: Ezio Maria Gray și comendatorul Felice Rimondini, vicedirector al Școlilor Italiene în Exterior, departament în cadrul Ministerului Afacerilor Externe.

Tratativele duraseră câțiva ani. Și acest fapt făcea ca situația de la București să fie relatată depreciativ și caustic, deși nu lipsit de stil, de jurnalistul Silvio Maurano:

„Per essere una perla, Bucarest lascia molto da desiderare; ma per essere una dei Balcani, può anche passarla liscia. Nei Balcani, sopratutto nella vecchia Serbia, c'è di molto peggio (...) Bucarest non ha nulla di sbalorditivo da presentare ai suoi visitatori, e forse le manca qualcosa di quelle che siamo abituati a trovare in molte delle nostre cittadine di provincia (...) I romeni sono un po' troppo facili all'iperbole presentandola con l'appellativo pomposo di Parigi dei Balcani (...)"[22].

Autorul articolului sintetiza, nu fără ironie, mentalitatea românească: „1. non esiste sulla terra un popolo civile quanto il popolo francese; 2. subito dopo il popolo francese, viene quello romeno". Mai gravă încă era constatarea că în acest ambient „non c'e Dante Alighieri, non c'e sala di lettura che possa sostenere la concorenza".

Sediul comitatului va fi stabilit tot în localul școlii italiene din strada Luigi Cazzavillan nr. 28. Aici se țineau cursurile de limba italiană[23], frecventate mai cu seamă de fiii italienilor rezidenți în București, cursuri pentru începători și avansați[24], pentru care se solicita material didactic de la Roma.

Cursurile erau anunțate prin presă, prin circulare către universități și licee din București. Se inaugurau în fiecare toamnă cu fast, în prezența reprezentanților Regatului Italiei la București: Ministrul Italiei, atașatul militar și cel comercial, personalul Legației, secretarul Fasciei și consiliul director al comitatului erau nelipsiți. În această atmosferă era proiectat filmul anului realizat de Institutul LUCE cu cele mai recente și impresionante realizări ale regimului fascist. Era o ocazie mediatică extrem de bine exploatată și pusă în scenă, cu impact și publicitate asigurate. Faptul se datora atât caracterului oficial al manifestării, cât și instrumentelor utilizate, extrem de atractive: filmul și muzica.

Un raport datat 10 mai 1932[25] semnat de A. Pasqualli și adresat societății de la Roma arăta care sunt manualele uzitate la aceste cursuri și activitățile cu caracter de propagandă culturală:

„I testi usati nel primo Corso sono stati: il Libro di Lettura per la seconda classe delle Scuole all'Estero e la *Grammatica Italiana Rumena* di Han. Nel secondo corso il maestro Tremoli per non trattenere gli allievi con aride lezioni di grammatica e di Lettura preferì di dare un'impronta interessante, varia, dilettevole (...) Non lasciai passare inosservati i cinquantenari del Nievo e di Garibaldi e la morte di Paolo Boselli senza farne tracciare dagli insegnamenti la loro opera e le loro figure".

Un alt raport semnala utilizarea gramaticii româno-italiane a lui Oreste Marciapiedi, *La tua Patria* de Paolo Monelli — o carte care „oltre ad essere scritto con stile semplice e chiaro e quindi di facile lettura, offre una esatta visione delle gloriose vicende della storia d'Italia, realizzando un'opera di propaganda italiana fra quelli che non ci conoscono".

Adesea lecțiile erau însoțite de proiectarea unor filme (Ex: *Milite Ignoto*) trimise chiar de *Direzione degli Italiani all'Estero* pentru organizația *Dopolavoro* din București, cu scopul de a arăta străinilor progresele Italiei în toate domeniile de activitate. Filmele de propagandă, promovarea muzicii și literaturii italiene, difuzarea cărții italiene erau cele dintâi instrumente de penetrare a italienității în acest spațiu. Pentru aceste acțiuni Bianca Mercalli Rava primea în 1930 subsidii în valoare de 3000 de lire. Scopul acestor manifestări era de a deștepta simpatia și admirația pentru cultura italiană. Învățământul era tocmai de aceea bazat mai mult pe aspectul practic decât teoretic și arid.

Condițiile financiare erau dificile și total inadecvate necesităților. De altfel un inventar al bunurilor mobile și imobile ale societății o demonstrează fără echivoc: 6 mese, 16 de cărți și un raft — la atât se rezuma „dotarea" comitatului. Modestele contribuții ale membrilor și elevilor nu permiteau acoperirea cheltuielilor pentru iluminare, întreținere, plata profesorilor, premieri. De aceea se cerea de la centru o mărire a subsidiului, astfel încât secțiunea de la București să poată continua misiunea de educare și difuzare a limbii și culturii italiene, fără să fie permanent apăsată de grijile financiare.

Președinte al comitatului din București a fost Luigi Mercalli (1930–1939). Ministrul Italiei la București își dăduse acordul favorabil pentru desemnarea sa ca președinte al comitatului din București. Faptul dovedea încă o dată congruența, convergența, unitatea de vederi și acțiune a celor două canale — politic și cultural. L. Mercalli era un personaj care își câștigase o autoritate în sânul coloniei italiene, cunoștea foarte bine mediul bucureștean și mentalitatea românească datorită îndelungatei sale șederi. Știa să-și adecveze prin urmare obiectivele la realitățile locale. Cu toate acestea se vedea nevoit să renunțe fiind în același timp atașat al ambasadei, fiduciar Agip în România și administratorul unei societăți petrolifere, în 1934 consumându-se chiar o tentativă de demisie a sa.

În actul de demisie Mercalli mai preciza că principala activitate a comitatului din București consta în organizarea de cursuri de limba italiană, iar odată abolite acestea, după crearea Institutului de Cultură Italiană (1933)[26] care le-a preluat,

„Dante" ar deveni o instituţie formală. Prin urmare trebuia să inventeze noi tipuri de manifestări. Avea chiar un set de propuneri: organizarea unor concerte cu artişti invitaţi din Italia, acordarea de burse, fondarea unui ziar. Din 1935 începe să funcţioneze un sistem de burse pentru cursanţii cei mai merituoşi[27]. La 1 iunie 1936 se preconiza editarea sub auspiciile „Dante" a unei gazete în limba italiană pentru colectivitatea italiană din România, dar niciodată nu s-a depăşit stadiul de deziderat. În 1937 se comemora centenarul G. Leopardi cu o conferinţă a profesorului A. Gianola, publicată în „Dimineaţa" din 20 aprilie.

Motivele pentru care „Dante" nu era o instituţie funcţională sunt prezentate de L. Mercalli într-un nou raport datat 23 februarie 1937:

„Ocupaţiile mele în Bucureşti sunt în continuă creştere, lăsându-mi foarte puţin timp disponibil. *Dante* nu mai are un scop propriu de când cursurile au fost suprimate şi încredinţate Institutului Italian, la fel ca şi biblioteca sa. Italienii preferă să se aboneze la institut, iar românii plătesc cursurile pe care le frecventează în cadrul institutului. Ce alte activităţi ar putea desfăşura *Dante*? Conferinţe, concerte? Toate sunt organizate de institut. Iar *Dante* nu dispune de fonduri pentru a-l concura. În plus scopul lor este în fond identic, iar concurenţa nu se justifică. Colonia italiană bine poziţionată nu depăşeşte câteva zeci de persoane; sunt deci aceleaşi persoane taxate de instituţiile locale (*Fascio, Dante, Croce rossa, Lega Navale, Opera Assistenziale, Scuola, Chiesa, Dopolavoro* etc.); aceste cheltuieli sunt suportate dacă există un scop practic; marea masă a conaţionalilor sunt săraci (zidari) care nu au de lucru câteva luni pe an şi care trebuie ajutată, nu taxată".

Pe lista membrilor Societăţii „Dante Alighieri" din Bucureşti figurau în 1937, 97 de italieni[28] şi 63 de străini. Sporirea numărului membrilor se realizase, conform raportului întocmit de Mercalli, prin persuasiune, aplicată cu fiecare membru în parte. Aceştia ar fi făcut-o pentru el, nu din convingere. Astfel că, deşi rezultatul ar părea satisfăcător, promiţător pentru viitor, în realitate nu era.

La 20 iulie 1939, Comitatul din Bucureşti a fost desfiinţat. Hotărârea era luată la Roma, de către Ministerul Afacerilor Externe în acord cu sediul central „Dante Alighieri", motivată fiind de activitatea Institutului de Cultură Italiană.

„Il comitato di Bucarest, dopo aver svolto per tanti anni una meravigliosa opera d'italianità, oggi passa con orgoglio la sacra consegna all'Istituto di Cultura".

Lui Luigi Mercalli i se trimite o diplomă „benemeriti" şi o medalie de argint pentru activitatea depusă. La 31 iulie 1939, plin de regrete, L. Mercalli i se adresează preşedintelui Societăţii „Dante Alighieri", Felice Felicioni:

„Sapevo da tempo che questo Comitato doveva essere disciolto; pur tuttavia la comunicazione ufficiale ora ricevuta di tale provvedimento mi giunge molto penosa. Avevo lavorato qui con passione per la *Dante*, fondato il Comitato, istituendo i primi corsi di lingua italiana, cercando con le mie modeste forze di fare opera di propaganda della nostra lingua e del nostro Paese in questa terra latina. Il provvedimento e più che logico e giusto ma al momento di metterlo in atto e di scrivere la parola fine ad un'attività, sopratutto di tal genere all'estero, il cuore si stringe un po'".

Un an mai târziu doar, în 1940, Bruno Manzone, directorul Institutului de Cultură Italiană din București, era însărcinat să procedeze la reconstituirea comitatului. Lui i se atribuia titlul de „fiduciario della Dante per la Romania"[29]. Numirea se făcuse tot ca urmare a unei decizii comune a Ministerului Afacerilor Externe Italian și Societății „Dante Alighieri". Fondul de care dispunea comitatul din București, depus la Banca Comercială Italiană din România pe numele colonelului Luigi Mercalli, era transferat lui Manzone. În această calitate va raporta la sediul central activitățile pe care le girează[30] vreme de trei ani, până la 31 august 1943, când comitatul este din nou dizolvat, iar B. Manzone primește „diploma di benemerenza" și medalia de argint pentru activitatea sa.

*

La 15 iulie 1946, din București, Pietro Gerbore se adresa Societății Naționale „Dante Alighieri" pentru reconstituirea filialei din București. Nu se întâmplă însă nimic...schimbările politice survenite fiind determinante și total inoportune.

În 1948 prof. Alessandro Vigevani[31], succesorul lui B. Manzone la conducerea Institutului de Cultură Italiană, era văzut ca un posibil personaj căruia i se putea încredința misiunea de reconstituire a comitatului.

În aprilie 1950 o scrisoare semnată de consulul Italiei la București, Giuseppe Puri Purini, relatează:

„Ben volentieri mi sarei adoperato per ricostruire o istituire qualche comitato della *Dante* in questo paese, se ci fosse stata anche la minima possibilità. E non dubito che avrei avuto il pieno consenso del Ministro Scammacca, che dirige attualmente questa Legazione. Purtroppo la situazione in questo paese e molto, ma molto mutata da quando questa Legazione ebbe l'occasione di scrivere a codesta Presidenza nel 1946. Infatti, in questi ultimi anni il regime comunista romeno non ha fatto che rescindere sempre più numerosi e fruttuosi legami che univano strettamente la Romania alle culture occidentali, ivi compresa la nostra, ed ha sempre più imposto ai romeni di volgere la loro attenzione unicamente verso la cultura e l'arte della Russia e dei suoi satelliti. (...) Dal 6 marzo 1950 anche il fiorente Istituto di Cultura Italiana in Bucarest ha dovuto cessare completamente la sua attività per imposizione del Governo romeno, perciò anche il prof. Vigevani dovrà rimpatriare prossimamente".

*

Repere cronologice 1950–2000:

1955 — Vincenzo Arangio Ruiz, președintele Societății „Dante Alighieri" din Roma, își exprima, printr-o scrisoare către Mihail Roșianu, director al Institutului Român pentru Relațiile cu Străinătatea, disponibilitatea de colaborare. În opinia sa, cel mai bun mijloc era crearea unui comitat „Dante" la București;

1990 — se reconstituie comitatul „Dante" la București, având ca regent pe prof. Barbu Popescu;

1991 — Salvatore Valitutti, Președintele Societății „Dante Alighieri" l-a validat pe prof. Virgil Ani;

1993–2000 — prof. Florina Nicolae preia conducerea comitatului din București;

1994 — Asociația culturală italo-română prezidată de prof. George Lăzărescu propune un acord de colaborare Societății „Dante Alighieri";

1995 — Prof. Cernicanu Radu, Directorul Liceului „Dante Alighieri" din București se adresează în același sens Societății „Dante Alighieri";

1996 — se organizează la București „Le Giornate della Dante", cu participarea prof. George Pruteanu, Ruxandra Juvara, Sorin Vasilescu, Florina Nicolae;

2000 — Ambasadorul României pe lângă Sfântul Scaun își exprimă dorința de a avea o întrevedere cu Președintele Societății „Dante Alighieri", Bruno Bottai (din documentele cercetate nu reiese dacă aceasta a avut loc sau nu);

2000 — încetează activitatea comitatului.

Reprezentanții comitatului „Dante Alighieri" din București:

1902 — Giulio Magni
1903–1907 — Benedetto de Luca
1907–1909 — Vittorio Vespasiani
1910–1915 — Ing. Gambara
1931–1939 — Luigi Mercalli
1940–1943 — Bruno Manzone
1990 — fiduciar Barbu Popescu
1991–1993 — Virgil Ani
1993–2000 — Florina Nicolae

NOTE

1. *L'assegnazione di Palazzo Firenze*, „Pagine della Dante", a. 1926, n. 5, p. 122. Decret publicat în „Gazzetta Ufficiale", 28 august 1926. Sediul societății nu a fost dintotdeauna Palazzo Firenze din Via dei Prefetti. Anterior anului 1926, a funcționat succesiv în Via dei Serpenti, Via delle Stellete,Via dell'Aracoeli.
2. Între 1924–1943 Societatea „Dante Alighieri" a editat revista „Pagine della Dante". Reluată după o vreme, tradiția continuă și azi.
3. Enrico Scodnik, *La Società Nazionale "Dante Alighieri" nei suoi primi anni di vita*. Pagine di cronistoria, „La Rivista Dalmatica", Venezia, 1966.
4. Filippo Caparelli, *La „Dante Alighieri"*, Roma, Bonacci Editore, 1987.
5. I Cento Anni della „Dante Alighieri". 1889–1989.
6. P. Salvetti, *Immagine nazionale ed emigrazione nella Società „Dante Alighieri"*, Roma, Bonacci, 1995; B. Pisa, *Nazione e politica nella Società „Dante Alighieri"*, Roma, Bonacci, 1995.
7. Giacomo Venezian, *Proposta a Giosue Carducci per la fondazione della Società Nazionale „Dante Alighieri"*, „Nuova Antologia", 16 giugno 1935 — XIII, Società Anonima „La Nuova Antologia".
8. Atti della Società Nazionale „Dante Alighieri", n. V, Dicembre 1895, p. 46–47.
9. Deși nematerializată, intenția unui oarecare F. Franceschini, de creare a unei gazete italo-române la Trieste, în iulie 1901, pentru care solicita susținerea materială a Societății „Dante Alighieri" din Roma, merită menționată, căci ea demonstra dorința și necesitatea unei apropieri între cele două patrii:
„Vreau să fondez un ziar italo-român politico-literar și comercial în opt pagini în format identic cu acela al ziarului *Domenica del Corriere*. Va conține articole în română și italiană. Lectura va fi ușurată de un mic dicționar. Periodicul va oferi cititorilor mijlocul de a citi în limba lor noile producții literare din cele două țări, articole care vorbesc despre comerț, industrie, politică și economie. Ultima pagină a fiecărui număr va conține reguli de gramatică italiană și română, verbe neregulate, dialog italiano-român pentru învățarea limbii".

10. Vezi Ion Bulei, *Il Comitato della Società „Dante Alighieri" a Bucarest. Alcuni momenti della sua storia,* Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica, A. 5/2003, Casa Editrice Enciclopedica, p. 447–453.
11. Atti della Società Nazionale „Dante Alighieri", No. 4, Settembre 1901, XII Congresso a Verona, p. 43.
12. Archivio della Società „Dante Alighieri" [ASDA], Serie Comitati Esteri, Busta 71, Fasc. 87 A. Bucarest (1896–1960). Giulio Magni, preşedintele Cercului Italian din Bucureşti, adresa Sediului Central, la 31iulie/13 august 1901, cererea formală de a constitui o filială a societăţii de la Roma, scopurile lor fiind identice.
13. „Universul", an. XIX, no. 259, 23 septembrie 1901. *Din Italia. Roma 18 septembrie. Societatea „Dante Alighieri".*
14. La 11/24 noiembrie 1901 a avut loc festivitatea de inaugurare a Şcolii italiene din capitală, care a inclus ceremonia de dezvelire a bustului regelui asasinat la Monza, Umberto I, aşezat în şcoala italiană, prilej cu care Luigi Cazzavillan, preşedintele societăţii „Umberto e Margherita", a rememorat viaţa regelui dispărut. Cf. „Universul", a. XIX, no. 312–319, 1901.
    Între discursurile susţinute cu acest prilej se remarcă cel al institutoarei Smara Gheorghiu:
    „Ce act putea, o italienilor, să fie mai măreţ şi mai potrivit pentru voi, care sunteţi departe de căminul vostru, decât o şcoală în care să se poată lumina acei care descind dintr-o viţă nobilă? (...) Aici ei vor studia limba maternă care este toată un cântec şi o poesie. Trăiască nobilul donator şi membrii societătii care au dus la îndeplinire un dor al patriei lor: civilizarea coloniilor depărtate". Cf. „Universul", an. XIX, no. 311, 14 noiembrie 1901, *De la inaugurarea Şcoalei italiene în capitală.*
    „A Luigi Cazzavillan che nell'amore vivissimo per il suo paese attinse sempre ispirazione a ben fare ...Questa scuola si edificava per promuovere l'educazione di fanciulli italiani e la diffusione della favella di Dante in questa latina terra sorella. La colonia italiana benedicendone la memoria."
15. Consiliul dirigent era compus din 9 membri, aleşi anual şi reeligibili, care alegeau apoi, dintre ei un preşedinte, vicepreşedinte, casier, secretar. Acestora li se adăugau doi cenzori, pentru verificarea conturilor. Clelia Bruzzesi, profesoară de limba italiană, Luigi Cazzavillan, directorul „Universului", profesorul Benedetto de Luca, inginerii Attilio Gallucci, Benigno Giulini şi Giuseppe Mattioli, arhitectul Giulio Magni, pictorul Romeo Girolamo şi Tudor Rădulescu, director general la Regia Monopolurilor de Stat erau cei aleşi. Între membrii marcanţi ai comitatului figurau: marchizul Emanuele di Beccaria d'Incisa, ministru plenipotenţiar al Regatului Italiei în România; contele Carlo Arrivabene Valenti-Gonzaga, secretarul Legaţiei; căpitanul Isidoro Zampoli, ataşatul militar italian la Bucureşti; scriitorul Barbu Ştefănescu-Delavrancea; profesorul Eugen Porn; Luigi Enrico, directorul Şcolii Italiene din Bucureşti.
16. ANIC, Fond *Paolo Mercuri*, Personale, Dosar 97.
17. Aceste cursuri erau predate în primii ani de literatul şi traducătorul Nicolae Ţinc, directoarea şcolii italiene dna. Tomaschiu, Grigore Ştefănescu (geolog, senator, profesor, iubitor al culturii italiene) şi respectiv de Benedetto de Luca.
18. Atti della Società Nazionale „Dante Alighieri", n. 38, Gennaio 1913, p. 3.
19. Atti della Società Nazionale „Dante Alighieri", n. 34, Gennaio 1911, p. 73; n. 39, giugno 1913, p. 14; n. 43, Gennaio 1916.
20. *Italia e Rumenia*, „Pagine della Dante", 1927, n. 2, p. 22 şi urm.
21. Noul comitat „Dante Alighieri" din Bucureşti avea următoarea componenţă: Preşedinte de onoare: Ministrul Italiei, Gabrielle Preziosi şi Donna Elena Preziosi-Tittoni; Consiliul director: Avocat Marchesano Enrico — directorul Băncii Comerciale; secretar Andrea Tomaschu — fost delegat al Fasciei italiene în România; Membri: Lena Mendel, Bianca Mercalli Rava, colonelul Luigi Mercalli, Renato Tozzi — secretarul Fasciei, Pasquale Antonelli — directorul Şcolii Italiene. Cav. Giacomo Garzoni — consul al Italiei, Giuseppe Cifarelli, Giovanni Costa, Luigi Armelani, Alfredo Mantero, Benedetto de Luca.
22. Silvio Maurano, *Bucureşti, perla dei Balcani*, în „Giornale di Sicilia", 1 ottobre 1929.
23. *I corsi della Dante a Bucarest*, în „Pagine della Dante", 1932, n. 4, p. 133.
24. *Nelle scuole italiane all'Estero. Bucarest. Corsi di lingua italiana*, în „La Scuola Fascista", Roma, 1 dicembre 1929. Aceste cursuri erau predate de Ferrus Tomaschu' Maria, Tremoli Antonio, David Giuseppe (de la Şcoala Normală din Udine), Ugolini Virginia (de la Universitatea din Perugia — „non conosce sufficientemente l'italiano per poterlo insegnare con interesse e appofitto" potrivit raportului lui A. Pasqualli), Giuseppe Ciffarelli.
25. Anul 1932 era şi anul reconstituirii bibliotecii comitatului. Cf. ASDA, Comitati Esteri, Sottofasc. 87.1. Bucarest. Ufficio Libri. Una „Libreria Italiana" (Calea Victoriei 89), fondata nel 1931 agevolava agli italianisti il rifornimento i libri dall'Italia, acquistandosi una clientela fra intellettuali e studenti. Gli iscritti ai corsi di lingua italiana presso l'istituto arrivavano ad alcune migliaia, cosi da necessitare l'affitto di nuove sedi (Piazza Amzei 2, casa Brâncoveanu în Calea Victoriei 135).
26. După crearea Institutului Italian, „Dante" este situat în aceeaşi incintă: Calea Victoriei 196. Tot

aici se găsea Consulatul Italian şi sediul Fasciei din Bucureşti. Sediul Legaţiei de la Bucureşti era pe strada Victor Emanuel, nr. 7.

27. Cel care o obţine este Pimen Constantinescu. El va frecventa cursuri de cultură la Rodi, predate între alţii de Giochino Volpe, Roberto Paribeni, Sergio Panunzio, instituite cu scopul de a promova şi intensifica cultura italiană. [vezi *II I Corso di Alta Cultura a Rodi*, „Pagina della Dante", maggio-giugno 1936, p. 16–17]. În 1936 prof. Lisetta Grecescu va obţine o bursă la Perugia. În 1937 — prof. Virgilio Romano de Ghetto şi Sabina Maior.
28. Între italieni se distigeau Luigi şi Bianca Mercalli, Maria şi Franco Trandafillo, Bruno şi Lucia Manzone, Enzo şi Didona Loretti, Lilio Cialdea, Paolo Soldati, Giovanni Soglian, Ermenegildo Istoc, Gino Voghera, Ivonne Rossignon, Edgardo Giorgi Alberti, Lucia Santangelo Alecu, Alberto Gianola, Salvatore Sibilia, Ugo Sola, Renato Tozzi, Duca Capece di Regina Galeota, etc.
29. ASDA, Comitati Esteri, Sottofasc. 87. 2 — Fiduciario per la Romania, 1940–1943.
30. Între aceste activităţi se evidenţiau: celebrarea Zilei Italienilor în Lume (1941, 1942), în colaborare cu Fascio di Combattimento din Bucuresti, ocazie cu care a conferenţiat prof. Alberto Gianola; conferinţele lui Anselmo Anselmi, aniversarea a 4 decenii de la dispariţia lui Giuseppe Verdi (1941), ora italiană (luni seara de la 9 la 10) la Radio Bucureşti (în colaborare cu Alessandro de Masi, profesor de italiană la Politehnică şi la Institut) etc.
31. A. Vigevani era membru perpetuu al Comitatului „Dante Alighieri" din Udine, trimis ca lector de limba italiană în România, recomandat de preşedintele comitatului din Udine, Oscar Luzzato.